

УДК 811.111: 81'42+'373.612.2+111(161/162)

ОНТОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АРГУМЕНТАЦІЇ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Пірог І. І.

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Статтю присвячено онтології аргументації у сучасному німецькомовному дискурсі. Доведено, що з позицій когнітивно-дискурсивного підходу онтологію аргументації визначає наявність адресанта і адресата; мети, спрямованої на переконання адресата у правильності чи прийнятності певної позиції; засобів аргументації, що включають вербальний та невербальний компоненти; сценарію аргументації.

Ключові слова: аргументація, дискурс, дискурсивна діяльність, аргументативна ситуація, сценарій аргументації, контекст аргументації.

Пірог И. И. Онтологические характеристики аргументации в современном немецком дискурсе. В статье рассматривается онтология аргументации в современном немецком дискурсе. Доказано, что при когнитивно-дискурсивном подходе онтологию аргументации определяет наличие адресанта и адресата; цели, направленной на убеждение адресата в правильности или принятии определенной точки зрения; средств аргументации, включающих вербальный и невербальный компоненты; сценария аргументации.

Ключевые слова: аргументация, дискурс, дискурсивная деятельность, аргументативная ситуация, сценарий аргументации, контекст аргументации.

Pirog I I. The ontological characteristics of argumentation in modern German discourse. The article focuses on revealing the ontological features of argumentation in contemporary German discourse. The author comes to the conclusion, that according to the cognitive-discursive approach, the availability of an addresser and an addressee; a purpose of convincing an addressee of a certain statement being correct or appropriate; essential methods (audial and visual constituents) and argumentation scenario defines the ontology, provides the necessary minimal circumstances in which argumentation is valid and permits it's research in various fields of discourse.

Key words: argumentation, discourse, discursive activities, argumentative situation, argumentative script, argumentative context.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогочасні дослідження аргументації не втратили своєї актуальності як за кордоном, так і в Україні. Теорія аргументації є комплексною дисципліною, що розвивається у множинності наукових підходів дослідження, на перетині декількох наук, які вивчають людське спілкування та пізнання: риторики, логіки, когнітивної науки, психології, соціолінгвістики. Залучення комплексного міждисциплінарного підходу видається цілком доцільним. За твердженням Ю. С. Степанова, не існує перетину наук, оскільки науки не мають меж. Творча діяльність науковця протікає не в межах певної дисципліни чи науки, а в іншій системі членування знання – в межах проблемної ситуації, яка стала класифікаційною одиницею сучасного наукового знання [12, 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині вирішенню питань, пов'язаних з розумінням та описом феномена аргументації присвячено чимало наукових праць. Аргументація досліджувалася з позицій побудови інференцій переконуючого мовлення, структурної організації одиниць і компонентів моделі аргументації, використання риторичних

прийомів [1; 2; 10; 14; 17]. У лінгвістичних студіях останніх років розглядаються особливості аргументативного дискурсу на матеріалі різних типів тексту [6; 20; 21], структура та моделі аргументації [16; 22; 23], а також досліджувалися та класифікувалися невербальні (графічні та візуальні) складові аргументації [19].

Аргументацію розуміють як мисленнєво-комунікативну діяльність суб'єкта з урахуванням вербальних, невербальних та екстралінгвальних чинників, спрямовану на відстоювання певної позиції [2, 6], посилення чи послаблення переконань.

Метою нашої розвідки є встановлення онтологічних характеристик аргументації в сучасному німецькомовному дискурсі з урахуванням нових тенденцій та набутоків з інших галузей наукового знання, зокрема напрацювань у когнітивістиці, галузі штучного інтелекту, психології. **Завдання** полягає у конкретизації та аналізі основних принципів аргументативної ситуації та сутностей, що задають її онтологію.

Об'єктом дослідження є фрагменти різних типів німецькомовного дискурсу, що містять аргументативно марковані висловлення. **Предмет** становлять онтологічні властивості аргументації в діалогічному та монологічному, інституціональному та неінституціональному німецькомовному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для нашого дослідження аргументації у дискурсі визначальним є принцип конструктивізму. Сенси-конструкти постають як результат послідовності взаємних змін у компетенціях комунікантів з урахуванням ситуації і контексту, як результат дискурсивних «домовленостей». Об'єкти знання не пасивно відображаються, а конструюються у дискурсі [13, 15]. У зв'язку зі сказаним вище під «існуванням» сконструйованого об'єкта розуміємо його потенційну «здійсненність», наявність певного метода, який дає можливість відтворювати такий об'єкт потрібну кількість разів.

Методологічним підґрунтям розуміння аргументації в цій науковій розвідці є когнітивно-дискурсивна парадигма, згідно з якою вивчення аргументації передбачає встановлення її ролі у пізнавальних процесах, фіксації, збереження та використання досвіду осмислення навколишньої дійсності, вирішення проблем мовленнєвої діяльності [8, 65], з одного боку, та здійснення дискурсивної діяльності, змістом якої є вироблення спільних смислів на основі інтерсуб'єктного наповнення мовної форми семіотичною значущістю, з іншого боку [9, 21].

Аргументацію у нашій роботі розуміємо як когнітивно-дискурсивний процес, мисленнєво-мовленнєву діяльність, з урахуванням невербального та екстралінгвального аспектів, комплекс когнітивних операцій, що конструюють особливий багаторівневий феномен, який регулюється законами логіки і трактується у термінах стратегічних параметрів дискурсу [10, 77; 11, 42].

Аргументація проявляється в дискурсі завдяки створенню аргументативної ситуації, що визначається як ситуація взаємодії комунікантів, за якої відбувається обмін думками та відстоювання конкретної позиції. Це певний спосіб міркування, у процесі якого висувається певне положення (теза), розглядаються аргументи на її підтримку, надається оцінка обґрунтуванню та положенню (тезі).

Визначальний вплив на формування інференцій інтерпретатора аргументації має контекст аргументації, який включає невербальний та екстралінгвальний компоненти, пов'язані зі світоглядом комунікантів, етнічними нормами, психологічними параметрами, завдяки яким нове знання вписується в культуру [14].

Контекст дискурсу поділяють на перцептивний і психічний [10, 78]. Перцептивний контекст містить усю лінгвальну й екстралінгвальну інформацію, що надходить через сенсорні канали об'єкта концептуалізації. Психічний контекст включає не лише когнітивний (знання), а й афективний (емоційні переживання та оцінки) вимір.

Таким чином, аналіз аргументації як дискурсивної діяльності передбачає характеристику: 1) суб'єкта, який здійснює таку діяльність (адресант), об'єкта, на який вона спрямована (адресат); 2) мети; 3) засобів, способів, умов аргументативної діяльності; 4) сценарію аргументації; 5) передбачуваних результатів. Названі сутності і задають онтологію аргументації. Зупинимося на них більш детально.

Врахування особливостей комунікантів включає їхнє ментальне поле, когнітивні здатності, структуру переконань, логічну та мовленнєву компетентність тощо.

Не менш важливою є мета аргументації. В науковій літературі зустрічається думка про те, що єдиною метою аргументації є створення впливу на переконання адресата [16; 17; 19]. На наш погляд, зміна думок чи поглядів часто слугує лише безпосередньою метою, яка може бути включеною до більш складної системи інших цілей. Так, метою адресанта може бути донесення до адресата певного істинного положення; виклик певних емоцій (зацікавлення, хвилювання, заспокоєння); спонукання до дії заради загального блага чи блага самого адресанта.

Але специфіка аргументативного впливу визначається тим, що його сутністю є гуманний характер, де адресант визнає свого адресата таким, що має моральне право відхилити, заперечити чи поставити під сумнів саму аргументацію або її частину. Таким чином, естетична настанова, що передбачає ставлення до свого адресата як до вільної у своєму виборі особистості, є невід'ємною компонентою схеми аргументативної діяльності та набуває онтологічного значення, а за її відсутності аргументація не може вважатися аргументацією [1, 112]. Цим аргументація відрізняється від сугестії та маніпуляції, які не дають адресатові вільного вибору.

Термінологічний апарат теорії аргументації збагатився останнім часом завдяки науковим розвідкам у галузі штучного інтелекту, де сутність поняття «онтологія» дещо відрізняється від його традиційного філософського розуміння як вчення про те, що існує. Особливістю трактування онтології у таких роботах є її обмеженість певною предметною сферою [15, 72]. Онтологію розуміють як «експліцитну область концептуалізації», де концептуалізація – це «абстрактний спрощений погляд на світ, який ми хочемо репрезентувати з певною метою» [18]. Іншими словами, онтологія – це репрезентація уявлень певної сфери реальності та відношень між ними. Таким чином, онтологія у галузі штучного інтелекту характеризується двома головними параметрами: предметною цариною та практичним призначенням аргументації.

За когнітивно-дискурсивного підходу до предметної царини входять пропозиційні структури, а їхня специфіка та відношення між ними визначаються метою аргументації. Отже, способи представлення аргументації, тобто її сценарій, стають однією з онтологічних властивостей. Сценарій аргументативної діяльності доцільно аналізувати в суб'єктивному та об'єктивному вимірах [1, 103]. До суб'єктивного плану належать перш за все усвідомлені адресантом цілі, його уявлення про способи їх досягнення та передбачувані результати; до об'єктивного – конкретні способи досягнення мети та межі, в яких реально діє адресант.

Отже, з позицій когнітивно-дискурсивного підходу наявність адресанта і адресата; мети, спрямованої на переконання адресата у правильності чи прийнятності певної позиції; засобів (вербальної та візуальної складової); сценарію аргументації визна-

чає онтологію, задає необхідні мінімальні умови для аргументації та дає змогу досліджувати її в різних типах дискурсу.

На нашу думку, створення аргументативної ситуації в дискурсі забезпечують принципи сингулярності, синергетизму, несуперечливості та процесуальності. Розглянемо їх більш детально.

Сингулярність. Поняття сингулярності поширене в багатьох сферах науки і техніки. У контексті нашого дослідження сингулярність розуміємо у трактуванні Ж. Дельоза як здатність події (у нашому випадку – аргументативної), якій притаманний певний смисл, розглядатися як одиничне явище і водночас, оскільки воно пов'язане з іншими подіями, як таке, що має континуальний характер, тобто подія не може існувати ізольовано від інших подій [4]. При цьому континуальність не приводить до розмивання смислу події чи його зміни. Смисл події залишається характеризуючим поняттям точки, яка, однак, має поліферований характер, що надає змогу розуміти таку поліферовану точку як серію. Іншими словами, будь-яка подія, наділена смислом, може бути інтерпретованою в межах такої проліферованої точки, що є серією чи лінією, яка вичерпує всі варіанти модифікації цієї точки. Отже, проліферована точка залишається точкою і водночас є серією, лінією, накладеною на інші лінії, які є по суті точками. Зв'язок точкових подій здійснюється завдяки накладанню ліній як проліферованих точок. Таким чином, проліферація дає змогу здійснювати зв'язок точкових подій завдяки серіації, де серія є сукупністю точок, проліферованих сингулярностей. Серія завдяки своїй модифікації здійснює перетворення смислу події та забезпечує її зв'язок з іншими подіями [7].

У контексті нашого дослідження сингулярність розуміється як непередбачуваність вектора розвитку аргументації у дискурсі при переході через певні комунікативні пороги, особливо в ситуації комунікативної кризи [6, 16]. Сингулярна характеристика аргументації у певному типі дискурсу дає змогу прогнозувати прояви комунікативної кризи за допомогою сигналів сингулярності, таких як жести, певні лексичні одиниці, і, за можливістю, запобігати кризі.

Синергетизм. У загальному смислі термін «синергія» розуміють як сумісну діяльність суб'єкта в цілісній діяльності. Синергія, яка у загальнонауковій методології ототожнюється з синергетизмом, є узгодженою поведінкою на макрорівні сукупності окремих елементів, що поводяться хаотично на макрорівні [5, 41]. Синергетизм як прояв внутрішньої цілісності системи проявляється у тому, що властивості системи не є сумою властивостей частин, які її становлять. Під час поєднання частин в єдине ціле виникає дещо якісно нове.

Ця властивість у процесі аргументації пояснює, яким чином реалізується персуазивна функція та досягається створення ефекту прийняття чужої картини світу завдяки використанню вербального та невербального кодів, яким початково не притаманна

аргументативність. Аргументація як сума аргументативних потенціалів створюється як результат діяльності комунікативної системи, керованої ззовні, за якого проявляються нові властивості цієї системи, які раніше не були їй притаманні.

Несуперечливість. В контексті дослідження аргументації несуперечливість розуміємо як структурну та змістовну цілісність, де всі компоненти (теза та аргументи) цілого (аргументація) спрямовані на досягнення єдиної мети та не вступають один з одним у протиріччя.

Процесуальність. Процесуальність стає головною характеристикою досвіду осягнення буття сучасної наукової думки, а категорія процесу посідає важливе місце у культурі та є робочим поняттям багатьох царин наукових розвідок. У загальному вигляді процес є сукупністю послідовних та пов'язаних між собою змін, яка може мати різну природу та спрямованість, може бути керованою чи некерованою і передбачає певний результат. Знання щодо сутності категорії процесуальності формувалися під впливом теорії відносності А. Ейнштейна у фізиці, теорії живого динамічного світу А. Вайтхеда та А. Бергсона у філософії, міждисциплінарної концепції синергетики, теорії Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, ризоматичної структури культури, вчення Е. Тоффлера «третя хвиля цивілізації», яке передбачає екологічність, індивідуалізовану освіту та самоосвіту, спеціалізовані засоби масової інформації. Концепція процесуальності, розроблена С.Л. Рубінштейном у психології, розкриває основний спосіб існування психічного. Психічне як одна зі складових аргументації існує як процес, не заданий початково, він живий, пластичний, безперервний, це процес, що постійно розвивається, породжуючи певні продукти чи результати, до яких вчений відносить психічні стани, поняття, почуття, образи [3]. В межах цих теорій світ постає не як ієрархічний простір, а як такий, що складається з подій, актів творчості, взаємодії, а способами існування в ньому є інтуїтивне охоплення, гра, участь в комунікації.

Процесуальність відображає сутність аргументативного процесу, його розвиток, що постійно перебуває в русі. Це низка етапів, що органічно витікають один з одного, забезпечуючи розвиток аргументативного сценарію. Принцип процесуальності по-різному проявляється в аргументації у різних типах дискурсу та жанру.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дало змогу встановити, що принципи сингулярності, синергетизму, несуперечності та процесуальності проявляються у дискурсі та створюють аргументативну ситуацію. Сутностями, що задають онтологію аргументації є комуніканти, мета, сценарій, засоби (вербальні та невербальні), прогнозований результат. У плані подальших наукових досліджень перспективним вбачаємо аналіз особливостей названих компонентів аргументації у різних видах німецькомовного дискурсу в порівняльному та зіставному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. П. Философский текст: идеи, аргументация, образы / А.П. Алексеев – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 328 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А. Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. гос. ун-та, 1997. – 299 с.
3. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2001. – 976 с.
4. Делез Ж. Тысяча плато: капитализм и шизофрения / Ж. Делез, Ф. Гваттари ; пер. Я. И. Свирский. – М. : У-Фактория, Астрель, 2010. – 895 с.
5. Синергетика и прогнозы будущего. Серия «Синергетика: от прошлого к будущему» / [С.П. Капица, С.П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий]. – 3-е изд. – М. : УРСС, 2003. – 288 с.
6. Качесова И. Ю. Коммуникативно-риторическая модель русского аргументативного дискурса : [монография] / И. Ю. Качесова. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2013. – 92 с.
7. Котелевский Д. В. Сингулярность // Современный философский словарь / Д. В. Котелевский, 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://encyclopedia_philosophy.academic.ru.
8. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е. С. Кубрякова. – М. : Знак, 2012. – 208 с.
9. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
10. Мартинюк А. П. Аргументація і сугестія в когнітивно-дискурсивному вимірі / А. П. Мартинюк // Шостий міжнародний науковий форум. Сучасна англїстика: До 85-річчя кафедри англїської філології. Тези доповідей / за ред. В.О. Самохіної. – Х., 2015. – С. 77–79.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : [монографія] / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
12. Степанов Ю. С. Париж – Москва, весной и утром / Ю. С. Степанов // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М. : Прогресс, 1999. – С. 3–11.
13. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Х. : Константа, 2005. – С. 9–28.
14. Яскевич Я.С. Аргументация / Я. С. Яскевич // Социологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://enc-dic.com/sociology/Argumentacija-374.html>.
15. Biemann C. Ontology Learning from Text: A Survey of Methods / C. Biemann // LDV-Forum. – 2005. – Vol. 20. – № 2. – P. 75–93.
16. Eemeren van F. H. Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments / F.H. van Eemeren, R. Grootendorst. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1996. – 397 p.
17. Fahnenstock J. A rhetoric of argument / J. Fahnenstock. – New York : Random House, 1982. – 352 p.
18. Gruber T.R. A Translation Approach to Portable Ontology Specifications / T.R. Gruber [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dbis.informatik.hu-berlin.de/dbisold/lehre/WS0203/SemWeb/lit/KSL-92-17.pdf>.
19. Kjeldsen E. Where Is Visual Argument? // Reflections on Theoretical Issues in Argumentation Theory / E. Kjeldsen. – Springer International Publishing Switzerland. – 2015. – Vol. 28. – P. 107–120.
20. Lewinski M. Internet political discussion Forums as an argumentative activity type a pragma-dialectical analysis of online forms of Strategic manoeuvring in reacting critically / M. Lewinski. – Amsterdam : Rozenberg Publishers, 2010. – 240 p.
21. Nussbaum E.M. Argumentation, Dialogue Theory, and Probability Modeling: Alternative Frameworks for Argumentation Research in Education / E.M. Nussbaum // Educational Psychologist. – 2011. – № 46: 2. – P. 84–106.
22. Toulmin S. The uses of argument / S. Toulmin – Cambridge : University Press, 1969. – 264 p.
23. Walton D. Argument Structure. A pragmatic Theory / D. Walton. – Toronto ; Buffalo : University of Toronto Press, 1996. – 178 p.